

Elisif Key-Åberg och målningarna i Vänge församlingshem

JOHANNA SYDSTRAND

Vid prästgården i Vänge döljer sig en konstskatt som ännu inte upptäckts av många. I församlingshemmet finns åtta väggmålningar gjorda 1927 föreställande liknelser ur Bibeln. Vid en första anblick blir man förundrad över bildernas stramhet och enkelhet men med en inblick i konstnärens samtid och övriga produktion faller bitarna på plats och ett intresant konstnärskap blottas.

Elisif Key-Åberg (1899–1982) växte upp i ett professorshem i Stockholm i början av 1900-talet. Redan vid 21 års ålder sökte hon sig till Konsthögskolan. Där studerade hon under tre år för professor Olle Hjortzberg vars måleri kom att påverka henne starkt under hennes första verksamma år. Såsom många andra unga konstnärer ville hon som en del i den konstnärliga utbildningen uppleva konst och miljöer ute i Europa och 1924 företog hon så en studieresa till Italien. 1926–27 utbildades Elisif Key-Åberg vid Brunssons vävskola och 20-talets ideal beträffande formgivning och konsthantverk kom att speglas i väggmålningarna.

Sommaren och hösten 1927 tillbringade Elisif Key-Åberg i Vänge för att utföra

målningarna i församlingshemmet. Kyrkoherde Torsten Ysander var gift med konstnärens syster Ebba och då församlingshemmet på hans initiativ skulle inrättas i prästgårdens tidigare sätesbyggnad från 1700-talet, valde han att låta svägerskan utföra väggmålningarna. Hon hade redan under studietiden vid Brunssons vävskola utfört ett altarrantependium i linnedamast till församlingshemmet.

Elisif Key-Åberg hade förmodligen redan vid den här tiden ett intresse för religiösa bilder. Inspirerad av läraren Olle Hjortzberg, som har utfört en stor mängd kyrkliga bilder, fick hon i Vänge möjlighet att sätta sig in i den religiösa bildens problematik. Hon kom också två år senare att utföra takmålningar föreställande 48 scener ur *Kristens resa* i Strömsbro församlingshem.

Strax intill Vänge församlingshem ligger kyrkan med anor från medeltiden. Där kunde Elisif Key-Åberg studera valvmålningar gjorda av kollegan Albertus Pictor på 1480-talet. I medeltidens kyrkor var bilden nödvändig för att den icke läskunniga församlingen skulle förstå Bibeln men bilderna hade även den pedagogiska

*Senapskornet.
Tempera på
papper, 1927.
Vänge försam-
lingshem.*

Foto: Tommy Arvidson, Upplandsmuseet

funktionen att de bibliska scenerna etsade sig fast i minnet på församlingsmedlemmarna. På samma sätt har t ex den illustrerade familjebibeln från sekelskiftet eller barndomens söndagsskolekort fungerat under modern tid.

Församlingshemmet i Vänge skulle bli användas i den växande ungdomsverksamheten och dess konfirmationsundervisning. Konstnären valde att illustrera de liknelser kring himmelriket som återfinns i Bibeln vilka ägnades en stor del av undervisningen vid den här tiden. Bilderna gjordes på papper i tempera och placerades i de fria fälten på rummets långsidor.

I Bibeln liknas himmelriket bl a vid ett senapskorn:

”Himmelriket är som ett senapskorn som en man sår i sin åker. Det är det minsta av alla frön, men när det har växt upp är det större än alla örter och blir till ett träd, så att himlens fåglar kommer och bygger bo bland grenarna.” (Matt. 13:31–32)

I Elisif Key-Åbergs tolkning av liknelsen befinner sig huvudpersonerna i en trädgård omgärdad av en mur som ger ett sydländskt intryck. I trädgårdslandet står de två männen och studerar en senaps-

blomma som växer. Den ene mannen lyfter händerna i en beundrande gest. Männen är enkelt klädda i tunikor och mannen till höger bär dessutom en liten hatt som tyder på att han är trädgårds-mästare. Spaden i hans hand bekräftar detta. Senapsplantan är ståtlig och mycket detaljerad och ser ut att vara hämtad från en lärobok medan de övriga växterna i trädgårdslandet är små, taniga och odefinierbara. Flera vita duvor sitter i trädgården och väntar på att få bygga bo bland senapsväxtens grenar.

I liknelsen om "Den borttappade penningen" står följande att läsa i Bibeln:

"Om en kvinna har 10 silvermynt och tappar bort ett av dem, tänder hon då inte en lampa och sopar hela huset och letar överallt tills hon hittar det. Och när hon har hittat det, samlar hon väninnor och grannkvinnor och säger: Gläd er med mig, jag har hittat myntet som jag har förlorat." (Luk. 15:8-10)

Konstnären har valt att placera huvudpersonen – kvinnan – framför en mangårdsbyggnad som känns igen från Vänge. Huset är realistiskt återgivet med alla detaljer som gör det identifierbart, men det står i ett landskap som är kargt och förenklat och knappast likt traktens bördiga landskap. Brunnen med hävstången, placerad strax intill en klippa, var gårdens kännetecken. Kvinnan har

hittat den förlorade penningen och visar nöjt upp den för sina grannfruar allt medan barnet drar henne i kjolen och sträcker sig mot myntet.

Inför 50-årsjubileet 1977 skrev kyrkoherde Per-Axel Björkman följande:

"Som en parentes kan inskjutas att motivet Guds Rike, som illustreras av liknelserna, var ett ofta återkommande ämne i den dåtida kyrkliga ungdomsrörelsen. I sin framställning av dem anknyter konstnärinnan till en klassisk linje i kyrkomåleriet genom att illustrera den heliga historiens samtidighet. Det sker genom att två av liknelserna utspela sig framför två gamla Vänge-gårdar. I den borttappade penningen mötas de två kvinnorna framför Väsby i dess skick före tillbyggnaden. I liknelsen om skatten i åkern tilldrar sig det dramatiska fyndet framför "Tolvmans" i Väsby numera rivna byggnad."

"Ovänner sår gräs" utspelar sig också i en välbekant allmogemiljö. Här skildras en bondefamilj sovande i kammaren. Arbetet med sådden är avslutat, redskapen står lutade mot väggen. Utanför är det en kall stjärnklar vårnatt. I bondens nysådda åker går en man med ett sataniskt leende och ondskefull blick. Han slänger ut frön i åkern. Trots nattens mörker är mannens skugga tydlig och i skuggans hand slingrar sig en orm på marken.

Foto: Tommy Arvidson, Upplandsmuseet

Den borttappade penningen. Tempera på papper, 1927. Vänge församlingshem.

Foto: Tommy Arvidson, Upplandsmuseet

Ovännen sår gräs. Tempera på papper, 1927. Vänge församlingshem.

”Med himmelriket är det som när en man har sått god säd i sin åker. Medan alla låg och sov, kom hans fiende och sådde ogräs mitt bland vetet och gick sedan sin väg. När säden växte upp och gick i ax, visade sig också ogräset.” (Matt. 13:24-30)

I denna dystra liknelse ger konstnären små positiva tecken att ta till vara. En ljusstråle tränger in i det sovande parets säng. De so-

ver lyckligt ovetande om vad som pågår. På husets gavel sitter ett par kuttrande turturduvor. En igelkott har just lämnat mjölkfatet och tänker kanske ge sig ut på ormjakt.

Elisif Key-Åberg fick även i uppdrag att dekorera det lilla altaret i församlingshemmet. Hon valde att skildra Staffansmotivet centralt på altaret. Kring Staffan och hans fem fålar svävar Fiskarna, Jungfrun, Stenbocken och Skytten på Vintergatans gula stråk.

Foto: Tommy Arvidson, Upplandsmuseum.

Vänge församlingshem. Altaret utfört 1927. Altarskåpet utfört 1932.

I arbetet med bilderna i Vänge har Elisif Key-Åberg knutit an till en medeltida tradition där hon har använt sig av ett förenklat bildspråk och perspektiv. Hon har också låtit scenerna utspela sig i Vänge precis som handlingen i medeltidens bibliska skildringar utspelar sig i den tid och på den plats man levde. Man använde välkända miljöer, dels för att församlingsmedlemmarna skulle kunna identifiera sig med personerna i bilden, men också för att man under medeltiden inte hade kunskap eller begrepp om natur, levnadsvillkor och klädsel i Bibelns länder. Konstnären har lekt med denna företeelse och förmodligen t o m plockat in personer från bygden i "Ovännen sår ogräs".

De kläder som personerna i Elisif Key-Åbergs målningar bär är en slags obestämbara historiska dräkter som var vanligt förekommande i 20-talets mönsterdekor. Stramheten i former och linjer samt den tillbakahållna färgskalan är också ett direkt uttryck för 20-talets stilideal.

Elisif Key-Åberg använder sig av samma formspråk i samtliga åtta väggmålningar. Man får en känsla av att hon har målat mycket disciplinerat, att hon var väl förberedd och aldrig lät slumpen avgöra. Personerna i Vänge-målningarna är framträdande och budskapet är direkt.

Människorna och växterna har målats som om de ingick i en strikt dekor men människorna har trots de kalla färgerna och de strama formerna ett mycket personligt, ibland ömt uttryck – en hand på

Foto: Tommy Arvidson, Upplandsmuseet

*Det förlorade fåret. Tempera på papper, 1927.
Vänge församlingshem.*

någons axel, ett snett leende, en ödmjuk böjning på nacken.

Kyrkoherde Torsten Ysander beskriver bildernas betydelse i skriften "Vänge-Läby församlingshem från 1928:

"Rummet självt talar i denna stund med bilder och dekorer sin egen predikan från solljus biblisk värld som ram kring andakt och från uppländsk vardagsmöda och vardagstrohet som ram kring gemensamt arbete. I båda fallen och med båda tolkningarna är det en evangelisk historia." ... "Bilder-

na äro nära inpå oss i dubbel mening. Från vardagsliv och arbetsliv ha enstaka glimtar hämtats. Så kan, när vi samlas, inte till andakt utan till fest eller enkelt gemensamt arbete i detta rum, bilderna hava ett stort och ljusst famntag med hälsning från de många hemmen socknen runt. Mor i kökets sysslor och far med åkerns spade ha vi med oss. Grannbyns stugor – hemmatäppans blommor och fältets tunga rågkärvar lysa soligt mot oss.”

Efter arbetet i Vänge och Strömsbro församlingshem begav sig Elisif Key-Åberg till Frankrike för att gå i lära hos Maurice Denis som försökte förnya den religiösa konsten genom att inrätta Les Ateliers d'Art Sacré – den religiösa konstens ateljéer. Tiden i Frankrike gav också influen-

ser från andra konstnärer som satte spår i hennes måleri.

1932 dekorerade Elisif Key-Åberg församlingshemmets altarskåp. På altarskåpets dörrar står jungfrurna vända mot Himmelens port. Innanför porten öppnar sig ett strålande landskap med Kristus på korset i centrum. Konstnären har valt att illustrera saligprisningarna ur Bergspredikan i flera små scener med färgsprakande änglar. Elisif Key-Åberg har tagit fasta på de intryck hon fick i Paris, bl a av de Matisse-inspirerade konstnärerna, och här blommar hennes måleri. De färger hon har valt är lysande och linjerna är upplösta och böljande. Det flödande och fria måleriet som förekommer i altarskåpet ligger långt ifrån det avskalade och distinkta måleri som förekommer i väggmålningarna.

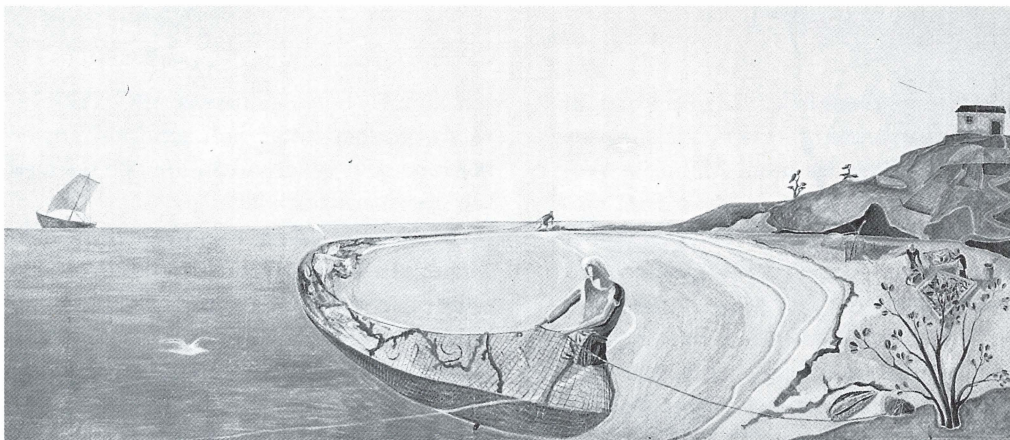

Foto: Tommy Arvidson, Upplandsmusset

Noten i havet. Tempera på papper, 1927. Vänge församlingshem.

Foto: Tommy Arvidson, Uppländsmuseet

Saligprisningarna: "Saliga äro de barmhärtiga, ty dem skall vederfaras barmhärtighet." (Matt. 5:7) Detalj av altarskåpet, 1932. Vänge församlingshem.

Elisif Key-Åberg fick 1935 i uppdrag att göra en utsmyckning i Östra flickläroverket i Norrköping (numera Malmska skolan) där hon var bosatt 1935–38. Som motiv valde hon att illustrera "Blåvinge finner guldpuddra" av August Strindberg och bilden utfördes direkt på väggen "al secco". I sagan om Blåvinge berättas om en skärgårdsö där allt finns utom källvatten. Alla på ön söker vatten, men de är för nyfikna, lögnaktiga eller skvalleraktiga. Den fattiga flickan Blåvinge möter öns trädgårdsmäs-

tare som lär henne naturens ABC. Tack vare sin godhet hittar hon guldpuddran, en blomma som växer vid källor, och därmed blir öborna rika och lyckliga.

Motivvalet ligger inte långt ifrån målningarna i Vänge. Sagan är en religiös liknelse med tydlig sensmoral. Blåvinge var en god förebild för de flickor som skulle passera målningen i entréhallen varje dag.

Elisif Key-Åberg valde att skildra Blåvinge i ett klippigt skärgårdslandskap. Flickan har lämnat den prunkande träd-

gården bakom sig och i en liten bergsskrevla hittar hon den oansenliga guldpu-dran som hon ömt håller i handen. Trädgårdsmästaren säger i sagan:

”– Nu ska vi se på guldpu-dran, som har daggkåpans blommor och stenbräckans blad. Detta är hennes känne, och säger var källan finns. Daggkåpan samlar både dagg och vatten i sina blad, är själv en liten klar källa: men stenbräckkan spränger berg. Utan berg får du ingen källa, berget må ligga hur långt bort som helst. Detta säger guldpu-dran åt dem som förstå. Hon växer här på ön, och du skall få veta platsen, därför att du är snäll. Ur din lilla hand

skall den rike mannen få det friska vattnet för sin torra själ, och genom dig skall denna ö bli välsignad.”

I Blåvingemålningen utvecklade Elisif Key-Åberg den stil som hon anammade i Frankrike. Hon använde sig av samma detaljerade skildring av växterna som tidigare, men landskapsbilden ser helt annorlunda ut. Precis som i altarskåpet är färgerna lysande och landskapet dekorativt. I Vängemålningarna var personerna framträdande och handlingen med dess budskap var mer direkt, medan landskapet är primärt i Blåvingemålningen och man kan få leta ett tag innan man finner huvudpersonen.

Foto: Tommy Arvidson, Upplandsmuseet

Blåvinge finner Guldpu-dran. Al secco, 1935. Malmska skolan, Norrköping.

Elisif Key-Åberg ville utveckla sitt måleri och då främst monumentalmåleriet som låg henne varmast om hjärtat. 1937 reste hon till Konstakademien i Oslo för att studera för Georg Jacobsen. Det var ingen tillfällighet att Elisif Key-Åberg sökte sig till Norge eftersom norrmännen var föregångare inom monumentalmåleriet vid denna tid. Under sina tre år i Oslo fick hon ta del av de kunskaper som Georg Jacobsen förlänats i sitt samarbete med Diego Rivera i Paris på 20-talet.

Till följd av sina kontakter med Norge blev Elisif Key-Åberg en av de konstnärer som 1945 gick samman i Nordiska konstförbundet. Syftet med sammanslutningen var att främja den nordiska samhörighetskänslan genom ett kontinuerligt konstutbyte. Detta skulle uppnås bl a genom utställningsverksamhet och Elisif Key-Åberg var representerad med en målning på förbundets utställning på Liljevalchs 1946.

1947 företog Elisif Key-Åberg en studieresa till norra Afrika och den resulterade bl a i en mängd målningar som hon ställde ut i början av 50-talet. I de senare målningarna ågnade hon sig åt att geometri-

sera och delvis abstrahera motiven i den rådande modernistiska traditionen.

Från 50-talets mitt och fram till sin död 1982 målade Elisif Key-Åberg inte nämnvärt och därmed upphörde hon också att ställa ut. Parallellt med måleriet hade hon ägnat sig åt att skriva dikt och drama och på sin ålders höst fick hon en del publicerat. Precis som målningarna, är hennes dikter fulla av poetiska liknelser och speglar hennes liv såsom det gestaltade sig genom den antroposofiska läran som hon hade anammat och genom hennes religiositet.

Ett är nödvändigt...

*Ett är nödvändigt, ett enda,
allting annat är hö!*

*Skynda att vårda din lilja,
innan den hinner att dö!*

*Brinnande klar är din himmel,
rymden befruktad med liv.*

*Välj ibland världarnas
vimmel,
sök dig en stjärna och – bli!*

Elisif Key-Åbergs utställningar och offentliga arbeten

Separatutställningar

Libraria i Stockholm 1933
Gummessons i Stockholm 1946
Linköpings museum 1950
Norrköping 1951
Örebro konserthus 1952

Samlingsutställningar

Liljevalchs konsthall 1946–47
Färg och form 1947
Galleri Brinken i Stockholm
tillsammans med Lars Börjesson 1953

Offentliga arbeten

Vänge-Läby församlingshem 1927

Takmålningar i Strömsbro
församlingshem 1929

Östra flickläroverket i Norrköping 1935

Stureby folkskola 1943

Förslag till väggmålning
Historiska museet

Odd Fellow, Örebro

Litteratur

Recensioner:

Norrköpings tidningar 6 februari 1936
Norrköpings tidningar 2 november 1950
Östgöten 8 november 1950

Litteratur:

Cornell E, Stockholms stadshus, Byggför-
laget 1992

Jönköpings läns museum, Svenskarnas
religiösa bilder, utställningskatalog
1983

Mannberg Wretin K, Vänge prästgård,
Upplands fornminnesförenings årsbok
1994

Svenskt konsthantverk från sekelskifte till
60-tal, Rabén & Sjögren 1967

Upplands kyrkor, del 1, Stiftsrådet i Upp-
sala ärkestift, 1947

*Johanna Sydstrand är antikvarie
för konstbildning vid Upplandsmuseet.*